

„Az emlékmű [...] nagy jelentőségű, sokak emlékezetére alapuló, sokak emlékezetére számító és sokak emlékezetét fenntartó, individualizált szimbolikus jelentőséget nyelő, saját teret létrehozó s ezzel kitüntetett helyet teremtő, s al-

24 Süle Tamara

kalomadtán az autonóm műalkotás igényével is föllépő emlékjel.”¹

A KITÜNTETETT TÉR

Jogi, politikai és szimbolikus
küzdelmek a budapesti
Szabadság téri szovjet
emlékmű körül

Bevezetés és vizsgálandó kérdések

A köztér és az abban helyet foglaló emlékművek rendkívül fontosak, nemcsak díszítő jellegük és az építészeti szempontok alapján, hanem a társadalom számára is. Ezek az alkotások konzerválják a múlt egy meghatározott szempontból vizsgált értelmezését. Radnóti Sándor fenti idézete alapján elmondható, hogy minden emlékmű egy társadalmi emlékjel, utalás a múlt egy bizonyos részletére, ami saját teret hoz létre maga körül, s azt különböző jelentésekkel ruházta fel. Egy fizikai térhez mindig tartoznak különböző motivációk, indítékok, kihívások, vagyis kommunikáció játszódik le bennük, jelképes tartalmat hordoznak.

Véleményem szerint rendkívül érdekes, hogy a társadalom egyes csoportjai, tagjai mennyire különbözőképpen emlékeznek a közel- és régmúlt eseményeire, mennyire más a világnézetük, és mennyire másként értékelik az élet dolgait. Ennek több oka lehet: különböző családi háttér, eltérő neveltetési módszer, másfajta taníttatás, nemzedéki, generációs különbségek, környezeti behatások, egyéni élmények, személyes problémák. Ugyanakkor a nemzet kollektív traumái, a rendszerváltással megjelenő nagyobb mértékű szólásszabadság, az egyre inkább romló anyagi, gazdasági helyzet közelebb hozhatja a hasonló nézeteket valló embereket. A problémák a közterületeken is megjelennek, és sokszor emlékművek esnek áldozatul a szimbolikus (és valós) erőszaknak, rongálásnak. Szeretném megvizsgálni, hogy mik lehetnek ezeknek a tetteknek az okai, mik húzódnak a háttérben. Úgy gondolom, hazánkban sok vitát váltott ki a múltban és napjainkban is a Szabadság téren álló szovjet hősi emlékmű. Sokan ellenzik, mások elviselik az obeliszk

jelenlétét, míg a fiatalabb korosztály valószínűleg már nem is fog foglalkozni vele. Több szervezet is megpróbálta már jogi úton tisztázni a helyzetet, kérényezték a szobor elszállítását vagy lebontását. Voltak, akik megrongálták, nemegyszer leöntötték már az emlékművet festékekkel. A következőkben főként szövegelemzésekre épülő kvalitatív módszert alkalmazok, meg- 25 vizsgálom a téma alapvető szakirodalmi hátterét. Szakértői vélemények, sajtóanyagok, határozatok, jogi vizsgálatok alapján felvázolom az emlékművel kapcsolatos eseménytörténetet. Hazánkban az elmúlt időszakban több köztéri szobor kapcsán alakult ki már vita. Ezért fontos kérdés, hogy ezek a köztéri alkotások miért válnak időről időre festékszórók áldozatává.

Wehner Tibor szerint a szobrok felállításuk időszakának dokumentumai, a szoborállító társadalom önarcképének mozaikdarabkái. „A kiemelés, a hatalmas, lenyűgöző méretek, az anyagok nemessége, gazdagságát sugárzása, a fennkölt, merev ünnepélyesség, a pozitív hős árnyalatok nélküli, fellengzős, dicsőítő megidézése jellemzi, a példaadás sugallata hatja át a momentumokat: egyetlen korszak sem vall, vallhat magáról szegényes művekkel.”² Tehát egy szobor természeténél fogva lenyűgöző, egyoldalú bemutatása valaminek, ami a múlt részét alkotja. Fontos azonban az is, hogy „általános érvényű mondanót, jelentést hordoznak. Az éltető elem a küzdelem, a harc, amely megpróbáltatások, bukások, áldozatok stációin át vezet győzelemhez. A harc győzelmes megvívását tanúsító monumentumok eszközök: az adott társadalom történetét, politikáját és ideológiáját dokumentálják, propagálják – de természetesen nem mindegy, milyen művészi színvonalon.”³ Wehner Tibor álláspontja szerint az emlékművek a társadalom igényesen kivitelezett, fennkölt önreflexiói, örök igazságot rejtenek, dokumentálnak és népszerűsítenek egy nézőpontot.

Pierre Nora meglátása alapján azonban az emlékhelyek önazonosítási pontokként funkcionálnak, és „a *lieu de mémoire*-ok elsősorban maradványok, az emlékezetmegőrző tudat végső formái egy olyan történelemben, mely azért előhívja azokat, mert már nem ismeri őket. [...] A *lieu de mémoire*-ok természetüknél fogva értékelik az újat a régi, a fiatait az idős, a jövőt a múlt helyett. Múzeumok, levéltárak, temetők és gyűjtemények, ünnepek, évfordulók, szerződéses, jegyzőkönyvek, emlékművek, szentélyek, társaságok mind-mind egy régi kor határkövei, az örökkévalóság illúziói. [...] Az emlékezet történelemmé váló átalakulása minden közönséget arra kötelezett, hogy saját történelmének újjáélesztése révén újradefiniálja identitását. Az emlékezet kötelessége mindenkit önmaga történészévé tesz.”⁴ Vagyis Nora úgy véli, hogy az emlékhelyek – tehát ebben az esetben az emlékmű –, az emlékeket őrző tudat kivételési formái, amik újraértékelik, újradefiniálják az egyén és a társadalom identitását.

Új Forrás 2013/6 – Stille Tamaras - A kőművesek tér - Jogi, politikai és szimbolikus kérdések a budapesti Szabadság téri szovjet emlékmű körül

A Szabadság tér múltja

Nora gondolatai fontosak lehetnek a Szabadság térrel kapcsolatban – ahol a szovjet emlékmű áll –, ha figyelembe vesszük a tér múltját, kialakulását és fejlődését. Zétényi Zsolt tanulmánya⁵ szerint a Szabadság tér a legje-

26 lentősebb magyarországi harcokat, háborúkat, szenvedéseket fejezi ki, továbbá reprezentálja a 20. századi történelmünket meghatározó békeszerződések okozta állapotot. Fontos ezen kívül, hogy az Újépületben kivégzett, az 1848–49-es szabadságharc után vértanúhalált elszenvedett hősök emlékezetét is óvja. Értekezéséből megtudhatjuk, hogy a ma Szabadság térnek nevezett terület a 18. századig beépítetlen rész volt. 1786-ban kezdtek el az Újépület építését (Hild János építész vezetésével). Az 1848–49-es szabadságharc, és a vértanúk kivégzése után, 1898-ban lebontották az Újépületet. Ezután kapta a terület a Szabadság tér nevet, a bele torkolló mellékutcákat pedig a hősookról és vértanúkról nevezték el. Később kialakították a Széchenyi ligetet, egy díszkutat, 1934-ben ide helyezték az 1849-es vértanúk emlékművét, majd a *Magyar fájdalom* szobrát. Ide került ezen

kívül a Magyar Nemzeti Bank székháza, a Tőzsdepalota, később a Magyar Televízió, a Hazatérés temploma, az Újépület emlékműve. Trianont követően, 1921-ben az elvesztett országrészekre emlékezve az irredenta szobrokat, majd 1928-ban az ereklyés országzászlót is erre a térre helyezték. „A Trianonra emlékeztető szoborcsoport, valamint a Nagy-Magyarország-térképpel, Hiszekegy-szöveggel díszített kert a második világháború után eltűnt, helyüket a gyorsan felállított szovjet hősi emlékmű vette át. [...] 1959-ben a parkot is átépítették, sok parkolóhely is keletkezett, a tér déli végén még a benzinkút is belefért. Kis túlzással a hatvanas évek közepétől a kilencvenes évek elejéig legfeljebb a forgalom tekintetében alakult a tér arca, azóta viszont a Szabadság tér szinte minden tekintetben a változások lenyomata.”⁶

Összességében tehát a Szabadság tér Budapest központi helyén, az V. kerületben, a kormányzati és banknegyed közepén, az Országház, a Földművelésügyi Minisztérium, a Magyar Nemzeti Bank, az Amerikai Egyesült Államok Nagykövetségének közvetlen közelében, fontos és kiemelt helyen található. Ezért nem mindegy, hogy milyen események zajlanak itt, és milyen épületek illetve emlékművek állhatnak ezen a helyen. „A Szabadság tér ma is az egyik legfontosabb, úgy tűnik kultuszhely Budapest belvárosának szívében.”⁷

A Szabadság tér a szovjet emlékművel egyetemben politikai színtérnek tekinthető. A Gergely András elmélete szerint a politikai tér a fizikai tér egy elkülönült szegmense, amit a politika sajátít ki és tágit egyre nagyobbra.⁸ Wehner Tibor kategorizációja alapján „a politikai emlékművek osztályába sorolhatók a kiemelkedő politikai események és személyiségek megörökítésére, szocialista eszményeinkért harcoló és életüket adó személyiségek emlékeztetőre és a munka ábrázolására, a termelő tevékenységet végző munkás megidézésére született művek.”⁹

27

A szovjet hősi emlékmű történelmi és jogi háttere

A szovjet hősi emlékmű létrejöttével kapcsolatban tudni kell, hogy az 1945. január 20-án megkötött szovjet-magyar fegyverszüneti szerződést követően egy polgármesteri határozat alapján építették meg. „Hazánkban még ropogtak a fegyverek, de a felszabadított ország-részben már felvetődött az emlékműállítás gondolata [...] s Budapesten Antal Károly domborműveivel díszített obeliszket állítottak a Szabadság terre.”¹⁰ Építészeti megközelítés szerint az emlékmű „kb. 2000 cm széles 1500 cm magas kőépítmény, két darab 300x150 cm-es félköríves bronz domborművel. A délin 8 szovjet harcos zászlóval és tank, a háttérben a Klotild paloták és az Erzsébet híd látszik, az északon 4 szovjet katona 1 sebesült és 1 ápoló látszik, a háttérben az országház épülete. Elöl hátul címer, fent ötágú csillag, 10 tábla az elesettek nevével. Felirat elöl és hátul »1948«, »Dicsőség a/felszabadító/szovjet/hősöknek« és ugyanaz oroszul cirill betűkkel.”¹¹ A szovjet hatalom irányítása alatt, magyar közreműködéssel, vagyis Antal Károly díszítő domborműveivel, magyar jelképekkel kiegészítve, egyszerű és lényegre törő mondanivalóval született meg az emlékmű. Kétségtelen, hogy nagyon gyorsan építették meg a felszabadító szovjet hőseket dicsőítő emlékhelyet. A közvetlen közelmúltat örökölte meg ezzel az aktussal a győztes orosz fél hazánkban. Valójában sosem tudhatjuk meg pontosan, mi történt a múltban, a második világháborút követően, a szovjet csapatok magyarországi tevékenysége során. Ma is megosztottak a vélemények ezzel kapcsolatban. Sokan megszálló hatalomként tekintenek az akkori szovjet erőkre, akik sok nőt megerősztoltak és fosztogattak, majd hosszú időre uralmuk

Új Forrás 2011/6 – Sülie Tamara: A kettűrevert tér – Jogi, politikai és szimbolikus kérdések a budapesti Szabadság téri szovjet emlékmű körül

alatt tartották hazánkat. Többek között ez is lehet az emlékmű megrongálásainak oka. Mások szerint lényeges szempont, hogy az oroszok segítséget nyújtottak a németek legyőzésében. Zétényi véleménye¹² a szovjet emlékművel kapcsolatban az, hogy felhívja a figyelmet a Szovjetunió győzelmére, Magyarország vereségére, az 1956-os küzdelmek elfojtására, és a kommunista önkényre.

„A Magyar Képzőművészeti Főiskolára már 1945. február 20-án megérkezett a szovjet katonai parancsnokság »kívánsága«, hogy bocsássanak egy külön műtermet a megbízott szobrászok rendelkezésére, mert május 1-én már fel kell avatni az első szovjet emlékműveket. [...] A megtervezéssel Antal

Károly szobrászművészt bízták meg, a beszállítást és a felhúzás lebonyolítását pedig maga a szovjet katonai parancsnokság végezte, amely aztán, mint mindenért, benyújtotta a számlát a Polgármesteri Hivatalnak.”¹³ Az emlékmű pontos helyül az 1945. február 22-én kelt polgármesteri határozat »az országzászló mögötti kör alakú parkrészt« jelöli ki úgy, hogy a mű a Teleki Pál utca (korábban Bálvány, ma Október 6-a utca) felé nézzen.”¹⁴ Végeredményben így is lett, de az országzászló és az irredenta szobrok későbbi lebontásáról nem volt ekkor még szó. Egyesek szerint a „szovjet emlékmű létesítésekor súlyos jog-

sértés történt. [...] Az a tény, hogy a korabeli szovjet katonai hatóságok tudatosan megszegték a Szabadság téri szovjet emlékmű állítására vonatkozó hatósági engedélyt, és annak tételes rendelkezése ellenére lebontották Magyarország állami szimbólumát, az ereklyés országzászlót, két dolgot jelent: A szovjet katonai hatóság 1945-ben nem felszabadítóként, hanem megszállóként viselkedett, és a magyar állam szimbolikus megsemmisítésére tett lépéseket.”¹⁵

Pótó János megfogalmazása alapján „Vas Zoltán polgármester 1945. augusztus 14-én a következőképp intézkedett: »Elrendelem a Szabadság téri négy irredenta szobor azonnali lebontását.« [...] a szobrokat már (16-án) el is távolították.”¹⁶

Wehner Tibor megközelítése szerint szimbolikusnak és agresszívnek is nevezhető a szovjet emlékmű, mivel „az emlékmű vagy szobor csupán jelentőségteljes helyet, központi pozíciót követelve magának a város, a település legfontosabb pontjait foglalja el, sajátítja ki a maga és az általa megjelenített üzenet számára.”¹⁷ Véleményem szerint egyértelmű, hogy minden új hatalom a köztéri jelképeken keresztül, központi helyen igyekszik megjeleníteni a számára fontos mondanivalót. Az persze már kérdéses, hogy a soron következő hatalom is elfogadja-e azt, avagy eltörlí. 1991-ben a fővárosi

közygűlés döntött a Budapest köztereiről eltávolítandó, áthelyezendő politikai tartalmú szobrok és emlékművek sorsáról. A művek többségét a budatétényi Szoborparkba helyezték át.¹⁸ A Szabadság téren, a főváros központi helyén azonban továbbra is megmaradt a szovjet hősök emlékét őrző obeliszk. Azóta pedig sokszor megrongálták már az elégedetlenkedők. 29

1945. május 1. – visszhangok

A szovjet hősi emlékművet 1945. május 1-jén avatták fel ünnepélyes keretek között. A mai nap című folyóirat 1945. május 2-ai számában *Csodálatos május 1-ét varázsoltak Budapest tereire és utaira a dolgozók százezerei* címmel egy egész oldalon olvasható az események leírása. Ezek szerint reggel nyolc órakor kezdődött az ünnepség a Szabadság téren, ahol jelen volt Miklós Béla miniszterelnök, Faraghó Gábor közellátási miniszter, Vörös János honvédelmi miniszter, Gyöngyösi János külügyminiszter és Csorba János polgármester is. Az írásból kiderül, hogy „a Szabadság téren és a környező utcákban mintegy tizenötezer ember tolongott, akik tolongó lelkesedéssel üdvözölték a marsallt.”¹⁹ Malinovszkij marsall ünnepi, emlékmű-avató beszéde olvasható az *Új Szó* 1945. május 3-ai számában: „A mi Vörös Hadseregünk abban a harcban született és edződött meg, amelyet 14 nemzet indított a Szovjetunió ellen. A mi hadseregünk újfajta hadsereg: nem akar idegen országokat meghódítani és nem kívánja rabszolgává tenni a legyőzötteket. Ellenkezőleg: a Vörös Hadsereg a szabadság zászlóvivője. A szabadságot hozza Európa népeinek, amelyeket a fasizmus leigázott. [...] Sztálin marsall mind a munka, mind harc frontján vezetője népünknek és mi tudjuk legjobban, mennyire kiérdemelte ő az egész emberiség hála-ját.”²⁰ A cikk szerint százezres tömeg fejezte ki hála-ját és tiszteletét az ünnepen, és „az obeliszknek örök emlékül hirdetik azoknak a dicsőségét, akik életüket áldozták a magyar szabadságért.”²¹

Új Forrás 2013/6 – Süle Tamara: A Kéthirtetett tér – Jogi, politikai és szimbolikus kérdések a budapesti Szabadság téri szovjet emlékmű körül

A *Szabadság* folyóiratban olvasható, hogy „a Szabadság tér környékén már 6 óra körül mozgalmas volt az utca. A szépen feldíszített házakból májusi jelvényes, piroskokárdás csoportok vonultak ki, hogy a különböző gyülekezőhelyekre siessenek. [...] Fél nyolckor a hatalmas téren már mozogni sem lehet, a későn érkezők már csak a tér körül, a betorkolló utcákon helyeződhetnek el. De még mindig jönnek újabb és újabb csoportok, újabb és újabb táblákkal és zászlókkal. [...] Pontosan nyolc órakor több autó gördül a Zoltán-utca felől a Szabadság-térre. Malinovszky tábornagy, a 2. ukrán hadsereg parancsnoka érkezett meg az ünnepség színhelyére törzskarával. [...] Ezután az emlékmű talpzatához lép a tábornagy és az ünnepség megkezdődik. Engedélyt ad az emlékmű leleplezésére, mire a hatalmas obeliszket borító

lepel le hull. Ebben a pillanatban az orosz katonazenekar az új orosz Himnuszát játssza a Kossuth Lajos téren felállított ágyúkból díszlövéseket adnak le.”²²

30 Szabó Sándor *Májusi krónika* című cikkében olvasható, a következő pár sor: „Új magyar május, új magyar élet, új magyar ünnep, a munka és a dolgozó kéz legszentebb megbecsülése. Hittünk benne, csak azt nem tudtuk, mikor valósul meg? Eljött az ősi bölcsőből, az ősi jogaiért küzdő és azt diadalmasan megvalósító ősparaszt-áradat és megváltotta, lelki támasztékot adott küzdelmében a magyar nincstelennek. Ez az őserő most Berlinben dübörög és viszi tovább a megváltás zászlaját. [...] Álljunk oda mindnyájan hálatelt és

kegyeletes szívvel a sírjukhoz, köszönjük meg azt a mindenekfölötti áldozatot, melyet értünk hoztak. Véssük a szívünkbe emléküket és fogadjuk meg, hogy ezen a napon mindig ott állunk és soha nem felejtjük el áldozatukat. A proletariatus hálaoltára lesz a két emlék-mű, ahová gyermekeink, unokáink is elzarándokolnak e napon, emlékezni azokra, akik a legnagyobbat, az életüket adták értünk és örök eszményünkért, a Szabadságért.”²³

Az újságcikkek szerint az ünneplő tömeg valóban átérezte a hálát, kegyeletüket őszintén szerették volna leróni a fasizmustól megszabadító szovjet hősöknek állított sírok és emlékművek előtt. Ma azonban már más a hely és az emlékmű által hordozott jelentés. Napjainkban inkább az ellenség, a megszálló hatalom szimbólumaként értelmezik az emlékművet, és emiatt – a rendszerváltástól fogva – több atrocitás érte a szovjet hősök emlékét.

Szimbolikus térfoglalások, emlékmű átalakítások

„Budapest évente több mint négymilliót költ el az adóforintokból a Szabadság téri szovjet emlékmű helyreállítására, mert ez a leggyakoribb célpontja a rongálásnak.”²⁴ Sokszor vált már elégedetlen polgárok rongálásának, festékszóró spray-ének áldozatává. Egy ilyen aktus többféle jelentést hordozhat magában. Boros Géza *Budapesti emlékmű-metamorfózisok* című értekezésében rendkívül jól összefoglalja a spontán átalakítás (rongálás) lényeges elemeit: „tulajdonképpen a szobordöntés enyhébb változata [...], amellyel az elkövető a köztéri mű jelentését kívánja megváltoztatni. A spontán átalakítás bevált eszköze a festékszóró spray. [...] a beavatkozás folyamatos, kollektív

és anonim. A happeningszerű, spontán átalakítás célja nemegyszer a hivatalos eltávolítás siettetése, kiprovokálása.²⁵ A szovjet emlékmű megrogálásának oka tehát lehet a szobor áthelyezésének mielőbbi elérése, illetve az állam erre vonatkozó döntésének meggyorsítása. Az ilyen akciók során valamilyen „egyéni vagy csoportvélemény nyilvánul meg radikális és illegális formában.”²⁶ A cél lehet „a szobor mint kultusztárgy szimbolikus és fizikai megsemmisítése”²⁷ is.

Jól tudjuk, hogy már 1956-ban sokaknak nem tetszett az emlékmű, többen megkérdőjelezték létjogosultságát, és ennek jeléül bontani kezdték. 2000 és 2002 között ideiglenesen lebontották, mivel mélygarázs²⁸ épült a tér alá, hogy könnyebb legyen a parkolás a belváros e közkedvelt helyén. Majd visszaépítették az obeliszket. Fontos változás azonban, hogy a lebontás alkalmával az elesett katonák exhumált maradványait a Rákoskeresztúri temetőben temették újra²⁹, s nem kerültek vissza az emlékmű alá, így az emlékmű csak emlékhely maradt, már nem temetkezési helynek minősült. Ez pedig még egy okot adott arra, hogy az áthelyezést illetve lebontást sürgető csoportok benyújthassák igényüket. A későbbiekben, 2001 novemberében történelmi családok tiltakoztak az emlékmű ellen, de 2002. december 17-én mégis felavatták az újra felépített szovjet emlékművet. 2004-ben többször is megrogálták az obeliszket, tüntetett a lebontásért a Lelkiismeret88 csoport, majd rendőrségi vizsgálat is indult, mivel valaki leöntötte az emlékművet.³⁰ „2004 novemberében egy 32 éves férfi fáradt olajjal öntötte le.”³¹ 2005. november 3-án a *Deport '56* népszavazást kezdeményezett.³² Később, 2006. szeptember 18-án, az MTV ostromakor a szoborról leverték a bronz domborműveket, lefeszítették a vörös csillagot, és több feliratot fűjtak rá: „Vörös mocsok”, „Gyurcsány húzz el”, „56 – Bukjon a kormány”. Egy 2007. június 30-i cikk szerint „négy méter magas, piramis alakú sátrat állítottak fel szombaton, a Magyar Szabadság Napján a Magyarok Világszövetségének (MVSZ) tagjai a budapesti Szabadság téren. [...] a sátrat az egykoron a Szabadság téren állt Ereklés Országzászló helyén állították fel, a szovjet hősi emlékmű előtt.”³³ Ezután nem sokkal, „a bátor elkövetők még július 8-án este kilenc és másnap hajnali három óra között öntötték le a vörös festékkel az emlékmű talpazatát.”³⁴ Alig egy hónap múlva 2007. augusztus 13-án pedig „ismeretlenek vörös festékkel Gyurcsány jugend, újra kezdjük!”, halni fogtok, illetve gyilkos emlékmű feliratokat festettek³⁵ az emlékműre. 2008 szeptemberében „a Szabadság téren már Budaházy és Toroczkai kezéből is kicsúszott az irányítás. A két fővezér hiába akart először beszédet tartani, a felpaprikázott hívek egyből megrohanták a szovjet emlékmű kordonját, és minden lehetséges tárggyal, a hozott cipőkkel, kővel, üvegekkel, füstgyertyákkal

kezdtek dobálni a rendőröket.”³⁶ Tavaly februárban pedig „ismét vörös fe téket öntöttek a Szabadság téri szőgyen emlékműre.”³⁷ Valószínűleg az ilyen rongálásokhoz vezető, illetve hasonló indítékok alapján alakult meg a Szabadság Tér Bizottság.

32

A Szabadság Tér Bizottság munkássága

Szabadság Tér Bizottság 2006. március 24-én alakult meg a Magyarok Házában, kb. 30 civil szervezet és néhány 56-os elítélt magánszemély részvételével. Felkérték a Nemzeti Jogvédő Alapítványt, hogy az 56-os Szabadságharc 50. évfordulóján kezdeményezzen jogi lépéseket a Szabadság téren lévő szovjet emlékmű áthelyezésére.³⁸ A Bizottság határozata és felhívása így hangzik: „A Szabadság téri szovjet emlékmű kifejezi jelen közéletünk összes fogyatékosságát és megcsonkítottóságát. Eltávolításának »reálpolitikai« elutasítása nemzetellenes kishitűség, kártékony rögeszme, aminek nincsen jogi alapja. [...] Az ügy nem tűr halasztást azért, hogy a katonai emlékmű helyén elhelyezhető legyen a Szabadság emlékmű alapköve 2006. október hó 23-án, nagy nemzeti ünnepünkön, megmutatva a Magyar Október igazságát. Az ügy érdekében erkölcsi és lobbifórumként létrehoztuk a Szabadság Tér Bizottságot, amely a Nemzeti Jogvédő Alapítvány jogi támogatásával igyekszik elérni a kitűzött cél megvalósításáért.

A Szabadság Tér Bizottság egyúttal kinyilvánította határozott igényét az iránt, hogy a mai napig megdöbbenő módon a hazánk 1945-ös szovjet megszállását végrehajtó Vörös Hadsereg emlékét »dicső felszabadítóként« méltató, 1945. évi IX. törvényt az Országgyűlés legkésőbb 2006. október 23-ig helyezze hatályon kívül.”³⁹

Jogi és politikai háttér – Zétényi Zsolt tanulmánya

Zétényi Zsolt, a Nemzeti Jogvédő Alapítvány kuratóriumi elnöke is hasonló véleményt fejtett ki tanulmányában, amely *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban* címet viseli. Megfogalmazta, hogy milyen jogi és politikai okokra hivatkozva kellene eltávolítani jelenlegi helyéről az emlékművet. A szerző részletesen áttekintette a Szabadság tér történetét, majd az eltávolítás jogi hátterére tért át, indoklását főleg törvények szövegeire és hivatalos levelezésekre építette. Legvégül röviden összefoglalta az emlékmű jelenlegi helyén maradása ellen és mellett szóló érveit is, illetve megoldási lehetőségeket vetett fel.

Zétényi megemlíttette az ügyre vonatkozó legfontosabb törvényeket, mint például az 1945. évi IX. törvényt (a Budapest székesfőváros felszabadításánál elesett szovjet katonák emlékének megörökítéséről⁴⁰), illetve a 104/1996 (VII. 16.) Kormány Rendeletet, az úgynevezett hadisír egyezményt (a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya

között a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában, 1995. március 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről⁴¹). Zétényi magyarázata szerint „a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság 1991. december 6-án egyezményt írt alá, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződést, melyet egy levélváltással léptetnek életbe. Eszerint meghaladják a totalitarizmus örökségét és elítélik a magyar nép demokratikus törekvését eltipró 1956. évi beavatkozást Magyarországon. A felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy óvják és ápolják a másik félnek a saját területükön található kulturális értékeit és történelmi emlékeit, majd a 16. cikk szerint a felek az európai hagyományok szellemében vállalják, hogy megőrzik és méltóan gondoskodnak a Magyar Köztársaság területén eltemetett oroszországi állampolgárok és az Oroszország területén eltemetett magyar állampolgárok sírjairól, illetve a temetkezési helyeken lévő emlékművekről. Törvényeiknek megfelelően mindkét fél biztosítja ezek akadálytalan megközelíthetőségét. A szerződés hatályba lépése 1995. március 6-án történt meg, amikor a szerződést megerősítő okiratait Moszkvában kicserélték.”⁴²

Zétényi Zsolt indokai a szovjet emlékmű jelenlegi helyén maradására a következők voltak: nagyhatalmi igényeknek való behódolás, hatalmi jelleg őrzése, illetve nemzetközi feszültség – vagyis az Oroszországgal való konfliktus – elkerülése. A lebontás, eltávolítás melletti érvei pedig a következők voltak: a Szabadság tér eszméjével ellentétes az emlékmű jelentése, az államhatalmi központnak és történelmi környezetnek nem megfelelő, az Amerikai Egyesült Államok Nagykövetségével szemben feszültséget szül, építészeti rendezetlenséget, diszharmoniót okoz, elkerítettségével idegen, baljós időkre emlékeztet, egy önkényuralmi mementő. Ezen kívül már nem minősül hadisírnak, nem temetkezési hely, nem is az orosz kultúra része (mivel magyar szobrász készítette, a domborművek pedig budapesti képeket jelenít meg), továbbá nem helyi harceseményt jelenít meg. Néhány, nem közvetlen indokra hivatkozik még Zétényi. Ilyen például az, hogy véleménye szerint az ’56-os forradalom 50. évfordulója, illetve az 1456. évi nándorfehérvári ütközet 550. évfordulója miatt szükséges lett volna a nemzeti méltóságunk megerősítése. Ezen kívül a kormány feladata a közrend és a köznyugalom fenntartása, márpedig a szovjet emlékmű ezzel ellentétesen sok tüntetést és konfliktust generál. Az áthelyezés feltételül – a szerző álláspontja szerint – fontos lenne valamilyen lényeges állami célra hasznosítani a területet, a szovjet emlékműnek cserében más alkalmas helyet kellene biztosítani (például Budapest egy másik, kevésbé érzékeny helyét, a rákoskeresztúri temetőt,

33
Új Forrás 2013/6 – Süle Tamara: A kithirtetett tér – Jogi, politikai és szimbolikus kérdések a budapesti Szabadság tér szovjet emlékmű körül

vagy Soroksárt), és az ország feladata lenne vállalni a mindehhez tartozó költségeket. Zétényi fontosnak tartja azt is, hogy ne romoljon a két ország kapcsolata, vagyis olyan döntést kell javasolni, ami megfelel az orosz fél szempontjainak is. Álláspontja szerint diplomáciai úton kellene

34 rendezni a problémát, de a döntés mindenképpen a kormányt terheli.

Zétényi Zsolt és a Szabadság Tér Bizottság célja nemcsak az volt, hogy a szovjet emlékmű minél előbb elkerüljön a Szabadság térről, hanem az is, hogy 2006. október 23-ig a Szabadság és Függetlenség emlékművének legalább az alapkövét tegyék le a téren, illetve később az ereklyés zászlót és irredenta szobrokat is visszahelyezzék a térre. Ezáltal az emlékhely eredeti állapotát szerették volna visszaállítani.

Zétényi Zsolt tanulmányának megírása, illetve a Deport '56 népszavazás kezdeményezése után az 1945. évi IX. törvényt az Országgyűlés a 2007. évi LXXXII., deregulációs törvénnyel hatályon kívül helyezte. Azonban fontos megjegyezni, hogy „hatályon kívül helyezése [...] nem gyakorol közvetlen hatást az önkényuralmi emlékműre, nincs parancsoló jellege az emlékmű tekintetében, annak eltávolítása újabb felelős, önálló döntést igényel, tekintettel arra, hogy 1991-ben kormányközi megegyezés alapján ez volt az egyetlen meghagyott szovjet emlékmű.”⁴³

Véleményem szerint a szovjet emlékmű ügye rendkívül összetett, mindkét oldalon vannak megfelelő érvek. Jó megoldásnak tűnik Boros Géza újrahasznosítással⁴⁴ kapcsolatos ötlete, hiszen több szovjet emlékművet alakítottak már át. Így a Szabadság téri obeliszk esetében is felmerülhetne ez a megoldás. „Az átalakítás csak egy lehetőség az eszköztárból: a köztéri szimbólika átformálása a szobrok megsemmisítésétől, pusztulni hagyásától, a raktárba, szoborparkba száműzésén át, az előző rendszer által politikai okok miatt eltávolított emlékművek visszahelyezéséig terjed.”⁴⁵ Minden bizonnyal el lehet távolítani az emlékművet az orosz fél beleegyezése nélkül is, ha valóban nagy felháborodást vált ki, illetve ennyi csoport ellenzi a létjogosultságát. Ebben az esetben az észtek példáját követnénk. 2007-ben a tallini emlékművet eltávolították, mire Oroszország gazdasági nyomással, míg az Európai Unió támogatással válaszolt.⁴⁶ Álláspontom szerint a következő nemzedék számára az emlékmű már nem élő emlékezhely lesz, csupán a holt történelem helye: ha valóban ennyire jelentőségét veszti, ebben az esetben nem biztos, hogy az eltávolítás mellett kell dönteni.

- ¹ Radnóti Sándor: „Kis emlékmű-esztétika”. In.: *Beszélő*. 2006. október, 11. Évfolyam, 10. Szám. Hálózati forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kis-emlekmu-esztetika> (letöltés ideje: 2010. november 20.)
- ² Wehner Tibor: *Költéri szobraink*. Gondolat Kiadó, 1986. 12. oldal
- ³ Wehner Tibor: *Költéri szobraink*. Gondolat Kiadó, 1986. 38–40. oldal
- ⁴ Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között*. Hálózati forrás: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm (letöltés ideje: 2010. október 2.)
- ⁵ Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ⁶ Mélyi József: *A tér mint lakmuspapír (Budapest, V. kerület, Szabadság tér.) Mozgó Világ Online*. Hálózati forrás: <http://mozgovilag.com/?p=3850> (letöltés ideje: 2010. december 1.)
- ⁷ Somorjai László: *Kultuszhaború. Vörös csillag vagy Horthy keze díszítse a Szabadság teret?* 2007. 01. 12. Hálózati forrás: <http://www.hetek.hu/belfold/200701/kultuszhaboru> (letöltés ideje: 2010. december 1.)
- ⁸ A. Gergely András: *A térszerveződés szimbolikus üzenetei. Térátélés és politika a kilencvenes évek elején*. In.: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság*. Scientia Humana Társulás. Budapest, 1997. 287–303. oldal; 294. oldal
- ⁹ Wehner Tibor: *Költéri szobraink*. Gondolat Kiadó, 1986. 7–8. oldal
- ¹⁰ Wehner Tibor: *Költéri szobraink*. Gondolat Kiadó, 1986. 40. oldal
- ¹¹ N. n.: *Szovjet hősi emlékmű*. Hálózati forrás: http://www.szoborlap.hu/2733_szovjet_hosi_emlekmu_budapest_anta_kaoly_1945.html (letöltés ideje: 2010. december 1.)
- ¹² Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ¹³ Csunderlik Péter: *Hitler és a Szabadság tér szovjet emlékezete*. 2009. nov. 24. Hálózati forrás: http://cspg.noblog.hu/archives/2009/11/24/Hitler_es_a_Szabadsag_ter_szovjet_emlekezete/ (letöltés ideje: 2010. október 20.)
- ¹⁴ Pótv János: *Revíziós emlékművek*. Hálózati forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1988-023/historia-1988-023-081013-8> (letöltés ideje: 2010. december 11.)
- ¹⁵ N. n.: *Budapesti szovjet emlékművek: Eltítkolt részletek és Magyarország megalázása*. Hálózati forrás: <http://szentkoronaradio.com/szabadsag-ter> (letöltés ideje: 2010. december 1.)
- ¹⁶ Pótv János: *Revíziós emlékművek*. Hálózati forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1988-023/historia-1988-023-081013-8> (letöltés ideje: 2010. december 11.)
- ¹⁷ Wehner Tibor: *A szobor helye szoborhely-e?* Hálózati forrás: http://epa.oszk.hu/01600/01667/00003/pdf/MMI_01667_2008_190-197.pdf (letöltés ideje: 2010. október 21.) 5. oldal (oldalszámozás szerint 194. oldal)
- ¹⁸ Boros Géza: *Budapesti emlékmű-metamorfózisok*. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 106. oldal
- ¹⁹ N. n.: *„Csodálatos május 1-ét várásoltak Budapest tereire és utaira a dolgozók százezerei”*. In.: *A mai nap*. XXI. évf. 5. szám, 1945. május 2., 3. oldal
- ²⁰ N. n.: *„A Vörös Hadsereg hősi halottai emlékműveinek ünnepélyes leleplezése”*. In.: *Új Szó*. I. évf. 42. szám, 1945. május 3., 2. oldal
- ²¹ U. ó.
- ²² N. n.: *A Szabadság-téren*. In.: *Szabadság*. I. évf. 86. szám, 1945. április 30., 3. oldal
- ²³ Szabó Sándor: *Májusi krónika*. In.: *Nemzedékek*. I. évf. 4. szám. 1945. május 1., 42. oldal
- ²⁴ Sörös Zoltán: *Szoborkodó: a helyzet változatlan marad*. Hálózati forrás: <http://www.metropol.hu/cikk/127658> (letöltés ideje: 2010. október 20.)
- ²⁵ Boros Géza: *„Budapesti emlékmű-metamorfózisok”*. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 102. oldal
- ²⁶ Boros Géza: *„Budapesti emlékmű-metamorfózisok”*. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 103. oldal

- ²⁷ Boros Géza: „Budapesti emlékmű-metamorfózisok”. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 103. oldal
- ²⁸ N. n.: *Épülhet a mélygarázs a Szabadság téren*. Hálózati forrás: <http://www.magyarnemzet.com/portal/12057> (letöltés ideje: 2010. december 1.)
- ²⁹ Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.) 19. oldal
- 36** ³⁰ Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³¹ N. n.: *Leöntötték a Szabadság téri szovjet megszállók emlékművét*. Hálózati forrás: <http://barikad.hu/node/6932> (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³² Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³³ N. n.: *Az MVSZ-sátrat állított a Szabadság téren*. Hálózati forrás: http://szentkoronaradio.com/belfold/2007_06_30_az-mvsz-satrat-allított-a-szabadsag-teren (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³⁴ N. n.: *Megint megrongálták a ruszki emlékművet*. Hálózati forrás: <http://barikad.hu/node/6221> (letöltés ideje: 2010. december 11.)
- ³⁵ N. n.: *Kondorosi: kordonokat és szovjet kegyeletet*. Hálózati forrás: <http://barikad.hu/node/6999> (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³⁶ N. n.: *Mi történt szeptember 20-án? – A baloldali média szerint*. Hálózati forrás: <http://barikad.hu/node/18131> (letöltés ideje: 2010. november 22.)
- ³⁷ N. n.: *Ísmét vörös festéket öntöttek a Szabadság téri szégyen emlékműre*. Hálózati forrás: http://szentkoronaradio.com/belfold/2010_02_15_valaki-voros-festekkel-javitotta-a-szegen-emlekmuvet (letöltés ideje: december 11.)
- ³⁸ Csaba Zoltán: *Civilek a Szabadság tér méltóságáért*. Hálózati forrás: <http://kuruc.info/r/2/1313> (letöltés ideje: 2010. október 20.) vagy <http://nja.hu/hirek/a-szabadsag-teri-szovjet-emlekmue-eltavolítása/a-szabadsag-ter-bizottsag-hatarozata-es-felhivasa.jog>
- ³⁹ *A Szabadság Tér Bizottság Határozata és Felhívása*. Hálózati forrás: <http://nja.hu/files/Szabterhat060517%20vegleges.doc> (letöltés ideje: december 11.)
- ⁴⁰ *1945. évi DX. törvény*. Hálózati forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8216> (letöltés ideje: 2011. január 8.)
- ⁴¹ *104/1996. (VII. 16.) Korm. Rendelet*. Hálózati forrás: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=11&t=2&page=> (letöltés ideje: 2011. január 8.)
- ⁴² Zétényi Zsolt: *A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban*. Hálózati forrás: http://www.nemzetijogvedo.hu/sajtotaj/Szabadsag_teri_tanulmany.doc (letöltés ideje: 2010. november 22.) 11. oldal
- ⁴³ N. n.: *A megritkított emléktörvények és a Szabadság téri szovjet önkényuralmi emlékmű*. Hálózati forrás: <http://nja.hu/hirek/a-szabadsag-teri-szovjet-emlekmue-eltavolítása/a-megritkított-emlektorvenyek-es-a-szabadsag-teri-szovjet-onkenyuralmi-emlekmue.jog> (letöltés ideje: 2010. november 2.)
- ⁴⁴ Boros Géza: *Szobor - Second hand*. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 61. oldal
- ⁴⁵ Boros Géza: *Budapesti emlékmű-metamorfózisok*. In.: *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2001., 101. oldal
- ⁴⁶ N. n.: *A bronzkatona végső eleste*. Hálózati forrás: <http://nja.hu/publikaciok/publikaciok/-a-bronzkatona-vegso-eleste.jog> (letöltés ideje: 2010. december 22.)